

Justus Lipsius en Jan Van Hout : politieke en filologische aspecten van een vriendschap

door

DR. S. SUÉ

In het begin van de maand maart 1578 reisde Justus Lipsius van Leuven, via Antwerpen, Brugge, Utrecht naar Leiden, waar hij vóór 22 maart aankwam¹. Op 6 april 1578 begon hij als „professor historiarum” zijn colleges aan de pas gestichte Universiteit met een salaris van 500 gulden². Jan van Hout was één van de eersten, die hij te Leiden leerde kennen³. De recensielijst van mei/aug.

1. Cf. *Album Amicorum* van Jan Van Hout, Leiden, Museum Lakenhal, ms. 3385, f. 8.

2. H. J. Witkam, *De dagelijkse zaken van de Leidse Universiteit van 1581 tot 1596*. Leiden, dl. IV, p. 185 (in het vervolg geciteerd als DZ).

3. Jan Van Hout (° 12 dec. 1542 – † 1609) werd door Willem van Oranje op 10 maart 1573 om zijn „nutheid en bekwaamheid, waardigheid en trouw benoemd tot notaris 'in allen lande, steden ende plaetsen onder onser gouvernemente ende gehoorsaemheit'. Het jaar nadien werd hij opnieuw stadssecretaris van Leiden. Van hem gold het spreekwoord: 'Het hout dwingt den hond', m.a.w. zijn wil wilde hij aan ieder opleggen. Op 31 december 1586 werd hij benoemd tot secretaris van de curatoren van de Universiteit en burgemeesters van de stad Leiden 'ende zulckx tot de depesche ende vordering van alle zaecken de universiteyt betreffende tot de wedde van 24 gld. jaerlix.' Op 8 februari 1587 wordt hij aangesteld tot secretaris van de 'Judicatuere ende het rechtsgebiet vander universiteyt' en bijgevolg wordt zijn wedde van 24 op 30 gulden jaarlijks gebracht, 'al van veertich groten 't stuc'." Cf. DZ. II, p. 178, p. 197; 200; 101. Het was Van Hout, die de politiek van de stad in de komende jaren zou bepalen, tegen de zwakke persoonlijkheid van de burgemeesters in. Verder was hij ook stadsarchivaris, stadsdrukker en secretaris van de stedelijke vierschaar. Op godsdienstig vlak is Van Hout alleszins de gereformeerde godsdienst toegedaan. J. Van Dorsten (*Poets, Patrons and Professors. Sir Philip Sidney, Daniel Rogers and the Leiden Humanists*. Leiden-Londen, 1962. (Publications of The Sir Thomas Browne Institute. General Series nr. 2, p. 78) noemt hem een „anti-Roman Catholic". In dezelfde passus wordt Lipsius een „liberal Catholic" genoemd en Dousa „truly Erasmian". Zeker is dat Van Hout antiklerikaal gezind was, zoals zeer velen in Holland in de eerste jaren van de opstand tegen Spanje. Cf. de anecdote, die A. G. H. Bachrach (*Sir Constantine Huygens and Britain, 1596-1687. A pattern of cultural exchange. Volume I: 1596-1619*. Leiden-Londen, 1962. (Publications of the Sir Thomas Browne Institute. General Series nr. 1, p. 18) over hem rapporteert. Tijdens het beleg van Leiden, zou een predikant de magistraten vergeleken hebben met varkens, die niet verder keken dan hun voederbak, omdat dezen het bevel hadden gegeven op de nieuwe munten de spreuk „Haec libertatis ergo" te laten figureren i.p.v. „Haec religionis ergo". Jan Van Hout zou dan gedreigd hebben de predikant van de kansel af te schieten. Hij zou pas in juni 1594 ontslag nemen als secretaris van de Universiteit en van 't College tengevolge van het geschil, ontstaan tussen magistraat en professoren naar aanleiding van de studentenrevolte. Ondanks hun numerieke meerderheid leden de Burgemeesters de nederlaag en de studenten werden in hun vrijheden bevestigd. De grievende bejegening hem in 1594 aan-

1578 vermeldt „D. Justus, Professor iuris ende Theologiae” (sic) ten huise van Jan Van Hout” aan de Breestraat⁴. Lipsius heeft er maar een paar maanden gewoond, want uit de volgende kwartaalstaat, die gaat van juli 1578 tot mei 1579, blijkt dat hij verhuisd is en samen met zijn vrouw en Frederic van Holsteyn een huis bewoont in het Noordeinde. De vermelding „iuris et theologiae” is geschrapt en vervangen door „historie”. Door toedoen van Van Hout heeft hij een tuin gekregen om te bewerken, niet groot van oppervlakte, maar liefelijk⁵. Lipsius spreekt zelf over zijn kennismaking met Van Hout in de opdracht van zijn „Electorum Liber Secundus”⁶: „U” Dousa, heb ik voor de eerste maal te Leuven gezien en van dat ogenblik af, was ik vol genegenheid voor U. U, Van Hout, heb ik voor het eerst in deze stad (sc. Leiden) gezien. Amper had ik er een voet gezet, of ik deed mijn intrede ook in uw huis. Op zo’n welwillende en vriendelijke wijze hebt gij mij gedurende enkele maanden geherbergd, dat ik het niet beter had kunnen treffen, zelfs niet bij Iuppiter Hospitalis.

Nadien waren onze woonplaatsen wel gescheiden, maar niet onze harten. Veelvuldig kwamen wij tesamen, wij waren als het ware de „triumviri Amicitiae”. Veelvuldig waren onze gesprekken, vaak aten wij samen, „sed intra temperantiae modestiaeque fines”. Bij het eten wisselden wij een zwaarwichtig relaas af met een aangenaam verhaal; zeer vaak lazen wij uw verzen voor, Dousa, zeer vaak die van U, Van Hout. Op die manier beproefden wij de zware publieke en privé-bekommernissen te vergeten. Beiden zijn jullie „principes” onder de dichters, maar in een verschillend genre. U, Dousa, volgt de oude weg en gebruikt de oude taal, U, Van Hout, volgt liever een nieuwe weg en gebruikt onze taal. „Romana semita illi placita, huic Belgica”. Als eerste immers of zeker als één van de eersten, hebt gij het aangedurfd om de 9 godinnen van de Helicon en de Albaanse berg te doen neerdalen naar deze watergebieden. Als eerste hebt U het aangedurfd onze taal te boetseren en te polijsten en haar verborgen schoonheden en bekoorlijkheden aan het licht te brengen. Deze maken ons

gedaan, heeft hij niet kunnen vergeten. In zijn testament op 16 sept. 1606 bij notaris J. van Tethrode gedeponerd, raadt hij zijn kleinzoon Claesje van Leeuwen het studeren af, met verwijzen aan het adres van studenten en professoren.

4. H. Hardenberg, *De archieven van Senaat en Faculteiten*, 1935, 364, nr. 4. Het gaat om kwartaalstaten, die betrekking hebben op de accijnsvrijdom van de lidmaten der Leidse Universiteit.

5. A. Gerlo, M. Nauwelaerts, H. D. L. Vervliet, *Iusti Lipsii Epistolae, Pars I*, 1564-1583, Kon. Acad. voor Wet. Letteren en Schone Kunsten, Brussel, 1978, brief nr. 89, 78 04 01, p. 196-197, aan Janus Lernutius en Victor Giselinus. (in het vervolg geciteerd als: *ILE I*).

6. Verschenen te Antwerpen, bij Chr. Plantin, 1585.

sprakeloos en we zouden gezworen hebben, dat onze taal ze niet bezat ⁷.

Uit Lipsius' correspondentie uit de beginperiode blijkt een reeel enthousiasme voor zijn nieuwe werk- en vriendenkring. Net zoals aan de universiteit van Jena is het zijn ambitie, ook hier een voor-aanstaande rol te spelen. Lipsius was helemaal niet de stille kamergeleerde, voor wie hij zich graag trachtte uit te geven na 1587 en alleszins na zijn vertrek uit Leiden ⁸. Op 7 februari 1579 wordt Lipsius voor de eerste maal tot rector van de universiteit benoemd door het Hof van Holland, bij afwezigheid van de prins van Oranje. De politiek van tolerantie, die aan de universiteit en in de stad werd gevoerd, was te danken aan de houding van het Leidse stadsbestuur en viel helemaal niet in de smaak van de predikanten ⁹. Zij zullen steeds pogen om de universiteit in een meer confessionele sfeer te brengen. Het is juist deze machtsstrijd tussen Kerk en Staat, die de vrijheid aan de universiteit mogelijk gemaakt heeft tot ca. begin 1591. Het conflict kerk- en stadsbestuur brak het vroegst in Leiden uit, in verband met de rol van de magistraten bij het verkiezen van de kerkeraad. Vanaf 1578 waren er 2 partijen, de ene geschaard rond predikant Coolhaes, de andere aangevoerd door Pieter Corneliszoon. De eerste stond gunstig ten opzichte van een zekere controle van de Staat over de Kerk, de tweede wilde dat de ouderlingen verkozen werden zonder inmenging van de magistraten.

7. Jan Van Hout vertaalde in het Nederlands Buchanan's *Franciscanus* en een epigram, bewaard in zijn „Dienstbouc" (1602); tevens diens *Sphera* (1586), hetgeen blijkt uit referenties in gedichten van Janus Dousa. Hij maakte Plautusvertalingen en vertaalde ook uit het Latijn het 5e en 13e kusje van Janus Secundus. Lipsius van zijn kant moest aan Van Hout toegeven, dat het dichten in het Nederlands hem niet lag. Dit deed hij in een Latijns gedicht van 17 verzen: „Ad I. Hautenum Non esse aptum se Belgicae Musae" in [B. Vulcanius], *Delitiae poetarum Belgicorum* 1614, III, p. 305. Cf. Van Dorsten, o.c., *Appendix*, (20) en (21). Janus Dousa, zoals blijkt uit zijn inscriptie in Van Hout's *Album Amicorum*, schreef hem de verdienste toe, hem een Latinist, ertoe te bewegen, de Nederlandse taal voor zijn poëzie te gebruiken. Cf. *T.N.T.L.* XIII, 1934, p. 12: M. Rudelsheim, *Een onbekend gedicht van Jan Van Hout?*

8. Lipsius is in mijn ogen veeleer een „ignea natura". Zo bestempelt hij zichzelf trouwens in zijn brief van 13 november 1605, aan N. Oudaert, geschreven enkele maanden vóór zijn dood. Hij verzocht Oudaert deze brief te bewaren en pas na zijn dood te publiceren.

9. Het artikel 31 van de Unie van Utrecht bepaalde dat de provincies de godsdienstzaken zelf moesten regelen, mit dat „eenyder particulier in syn religie vry sal mogen blyven, ende dat men niemand ter causa van de religie sal mogen achterhaelen oft ondersoecken." Sedert het verraad van Rennenberg, was het wantrouwen ten opzichte van de katholieken evenwel toegenomen. De katholieken werden als „perturbateurs vande ghemeyne ruste" beschouwd, als zij hun erediens wilden houden. Cf. H. Bongers, *Leven en werk van Dirk Volckertszoon Coornhert*. Amsterdam, G. A. Van Oorschot, 1978, p. 104.

Op 14 sept. 1580 schrijft de preciese predikant van den Corput aan zijn collega Arnoldus Cornелиi¹⁰: „Mogelick dat het beroep des engelschen professours, daar Lupsius omme gearbeyt heeft, wat goets hier inne doen sal (zaak Coolhaes) want is hij, so ick van Renero (sc. Donteclok) versta een liefhebber van kerckelicker ordeninge, daeromme oyck lijdende, soe mach sijne conversatie Lupsio, daermede hij familier sal sijn ende anderen wat instructie gheven”. Lipsius bekleedde inderdaad een vooraanstaande plaats aan de universiteit, niet alleen vanwege zijn rectoraat, maar ook vanwege zijn reputatie als geleerde. Het gevolg was, dat hij bij elk conflict aan de universiteit van ver of van dichtbij betrokken was en dus ook veel kritiek te verduren kreeg, zodat hij reeds in november 1580 eraan dacht Leiden te verlaten: „Credo aliquando hinc fugiam, quovis terrarum”. Dousa bezwoer hem de universiteit niet in de steek te laten en vervloekte het ras van de predikanten, die tweemaal zoveel onheil hadden gesticht als de hele belegering van de stad Leiden in 1575. Het blijft relatief rustig in Leiden tot de komst van de Fransman Lambert Daneau, een vriend van Theodorus Beza, op 13 maart 1581. Hij was aangenomen als hoogleraar in de theologie. Dadelijk trachtte hij evenwel te Leiden de Geneefse Kerkordening in te voeren, d.w.z. een autonome Kerk, de universiteit een instrument van de Gereformeerde Kerk en controle van de Kerk op het leven van de burgers. Na enkele maanden blijkt duidelijk de vijandige houding van Jan van Hout tegenover deze man: hij maakte gebruik van de prerogatieven van zijn ambt, om Daneau en zijn kroostrijke gezin een slechte woning toe te kennen¹¹. Op 10 okt. 1581 protesteert Daneau dan ook hiertegen in een brief aan burgemeester Adriaen van Blijen-

10. Cf. *Werken van de Marnix-Vereniging*, Serie III, deel II (2e Stuk), Utrecht, 1878, brief VII, p. III.

11. Degenen, die niet in de smaak vallen bij Van Hout, werden door hem steeds op het materiële vlak benadeeld. Carolus Clusius zal dit nog aan den lijve ondervinden in 1594, toen hij zich ten slotte in Leiden kwam vestigen. Cf. 94 08 10 aan Lipsius: „Hautenus mirae est naturae. Exspectavit avide meum adventum, atque ubi advenissem, cum uno Consulium et Pensionario gratulaturum venit: paulo post schedam mittebat cerevisiarium, qua adscriptum eodem privilegio me usurum, quo reliqui studiosi. Schedam remisi, atque renunciari iussi me post tot Academias conspectas, in quarum nonnulli diu etiam vixissem, huc non venisse studiorum causa. Scire ipsum, quibus conditionibus essem evocatus. Istud me valde pupugit, ut verum fatear: sed admonitus eum magnae esse auctoritatis in senatu, solo curatore, qui superesset, Hagae habitante, propterea observandum, sciens etiam colendos vejoves me noceant, homini elegans bulbaceum munus misi, quo paulo lenior redditus, ut mihi quidem visum; sed eius gener, homo arrogans et reliquos prae se contemnens, atque etiam natura valde invidus, ipsum videtur denuo pervertisse: nam multo tempore iam animadverto alienorem a me factum. Si id scivissem, nunquam huc tetulissem pedem. Invenio tamen multos alios hic in me benevolos, etiam in magno senatu.”

burg¹²: „Tijdens mijn afwezigheid heeft de secretaris Van Hout in opdracht van de Magistraten, aan mijn vrouw, een woning toegewezen. Hij had ze haar getoond, maar plots veranderde hij van gedachten en zonder mij te raadplegen, wees hij haar een andere ongerieflijke en ongezonde woning toe, die elk uur van de dag aanleiding zou geven tot twisten tussen mij en mijn familie.”

In april 1582 was Lipsius naar den Haag gecommitteerd, om samen met het Hof van Holland te delibereren over een „formula aliqua disciplinae Ecclesiasticae ad exemplum Helveticorum Ecclesiarum instituenda”. Op 12 mei bracht Lipsius het antwoord van de Staten mee.

In dezelfde maand werd een door Jan Van Hout ondertekende en door Coornhert opgestelde Remonstrantie aan de leden van de Staten van Holland gezonden, gericht tegen de duidelijke heerszucht van een kort tevoren te Middelburg gehouden Synode¹³. Noch uit de „Aenhef” noch uit de passage door Coornhert tegen Lipsius geschreven, valt met zekerheid op te maken of hij het stuk „motu proprio” of op verzoek van de Leidse magistraat had geschreven. Het bevat een pleidooi voor een volledige scheiding van Kerk en Staat. De magistraat heeft niet het recht over de gewetens te oordelen. Mensen van verschillende geloofsovertuiging strijden samen tegen Spanje en de Roomse inquisitie. Coornhert verwijt Lipsius, dat hij het eens is met de gereformeerde predikanten¹⁴. Deze indruk geeft Lipsius inderdaad in zijn brief aan Daneau van 17 maart 1582: „Miscet se huic negotio, quos nollem atque inter caeteros Harlemensis quidam tibi notus: mihi hactenus ut sciam illum nec patriae nec religioni esse aequum, Cornhartium dico”. Lipsius slaagde erin Daneau zijn vertrek te doen uitstellen, maar zou toch wensen, dat deze niet zo vlug van leer zou trekken en meer rekening zou houden met de zeden des lands. Wanneer Daneau dan toch Leiden verlaat, schrijft Lipsius hem herhaaldelijk, hoezeer hij diens vertrek betreurt, „publica privataque causa”.

Deze affaire zal wel de reden geweest zijn voor Lipsius, om aan Van Hout zijn besluit kenbaar te maken, zich voortaan niet meer met godsdienstzaken te willen bemoeien¹⁵: Nam ego etsi vere et ex animo cupio magistratui et tibi omnia facta, tamen haesit mihi decretum illud meum, rebus religionis non misceri. Amburi nolo illa flamma, quae hodie multos immoluit”. Het is door Lipsius’ toedoen, dat de senaat van de Universiteit besloten heeft geen

12. Cf. W. N. du Rieu, *Lambert Daneau à Leyde*, 1883², p. 10; *DZ* II, p. 52.

13. In februari 1582 gedrukt op enkele exemplaren en een paar maanden later herdrukt door W. Silvius.

14. D. V. Coornhert, *Wercken*. Amsterdam, A. Colom, 1633, III, fol. 483^b.

15. *ILE* I, nr. 207, p. 348, 82 05 14 H.

afgevaardigde te sturen naar de commissie der octoviri, om te onderhandelen „de forma aliqua disciplinae ecclesiasticae constituendae”. Hij vraagt dat Van Hout hem bij zijn collega's zou verontschuldigen. Dousa keurt Lipsius' houding goed en legt hem geen verplichting op, ook al doet hij af en toe alsof.

De vriendschap met Van Hout schijnt niet geleden te hebben onder deze zaak, ook niet na Lipsius' conflict met Coornhert betreffende zijn „De Constantia” in 1584. Van Hout schreef immers een ode van 72 verzen als inleiding bij de vertaling van Lipsius' werk in het Nederlands door Jan Mourentorf, verschenen ca. 25 juni 1584 bij Chr. Plantin te Leiden: „Liedt op de Standvasticheyt des achtbaren vermaerden ende hochgeleerden Iusti Lipsii”. Op 23 aug. 1584 schrijft Lipsius aan Dousa, die te Londen vertoeft: „Salutat te Hautenus noster, qui hilariter heri apud me in prandio fuit ad funus Melonis”. Plantin zat eveneens mee aan tafel. Dit geschrift bezorgde hem niet alleen last met Coornhert, maar ook met de predikanten, inzake de predestinatieleer¹⁶. Het is ook naar aanleiding van het verschijnen van de „De Constantia” dat wij de eerste inlichting krijgen, betreffende Lipsius' lidmaatschap van het „Huys der Liefde”¹⁷. Op 1 sept. 1584 schrijft Aggaeus de Albada, een Friese jurist, vriend van Coornhert en keizerlijk ambtenaar aan het „Reichskammergericht” in Spiers aan Abraham Mylius¹⁸: „Plantin kent geen gewetensbezwaren bij het drukken van om het even welk boek, zelfs een verderfelijk werk zoals het geschrift van uw hoogleraar Justus Lipsius „De Constantia”, maar als hij enig heilzaam werk moet drukken, dan verzint hij 1000 excuses. Het „Haus der Liebe” richt vóór de ogen van God zowel de privé als de publieke zaken te gronde, ook al verkondigen zij openlijk het tegendeel: (in de rand staat: „zo is het met de meesten gesteld, die vandaag in Holland het gezag voeren”).

Als begin februari 1584 het geschil ontstaat tussen de burge-meesters van de stad Leiden, m.a.w. Jan Van Hout en de curator

16. Cf. Brief 85 02 13 R² Coornhert was vol lof voor de Nederlandse vertaling. Dit blijkt uit 84 10 31 aan Jan Moretus: „Constantiae versionem in litteris suis probat valde Cornhertius, ille sermonis nostri magnus censor: spero et alii!

17. Cf. B. Beckers, *Benito Arias Montano*. Londen-Leiden, 1972, p. 102. Rekers plaatst deze getuigenis in de 17e eeuw.

18. Dr. Ernst Friedlaender, *Briefe des Aggaeus de Albada an Rembertus Ackema und ander, aus den Jahre 1579-1584*, hrgg. von -, Leeuwarden, H. Kuipers, 1874, nr. 84, p. 143-144: „Plantinus nullam conscientiam habet in quibusvis etiam perniciosus libris imprimendis, qualis etiam Iusti Lipsii professoris vestri liber est 'de Constantia', sed ut salutarem aliquem librum imprimat, ibi mille praetexit excusationes. 'Das Haus der Liebe' coram Deo pessumdat et privata et publica, etiam - si contrarium illi prae se ferant." (*in margine*: Tales sunt plerique qui in Hollandia hodie gubernant.)

van de Universiteit, Paul Buys, betreffende het aannemen van Thomas Sosius van Utrecht als „professor iuris” voor de universiteit,¹⁹ trachtte Lipsius een bemiddelende rol te spelen. Die wordt hem niet in dank afgenomen en Buys verdenkt hem er zelfs van, aan de zijde van de burgemeester te staan. Lipsius, die naar zijn zeggen, alleen op verzoening en vrede uit was, schrijft deze verdenkingen toe aan zijn vriendschap met Van Hout²⁰.

Na de moord op Oranje en de dood van Anjou, nu het vooruitzicht van een bondgenootschap met Engeland meer en meer waarschijnlijk wordt, heeft Lipsius nog vóór het akkoord met de Staten-Generaal gesloten is, al goede contacten met graaf Robert Dudley, Earl of Leycester en in november 1584 wordt hij reeds naar Engeland uitgenodigd. Hij dankt Leycester en Walsingham voor hun welwillendheid en drukt zijn verering uit voor koningin Elisabeth II, „quo clarius nihil natum scio in hoc sexu.”²¹ De bekende theoloog William Whitaker van Cambridge²² schrijft op 31 juni 1585, hoe groot zijn vreugde is en zijn genegenheid voor Lipsius, nadat hij uit de gesprekken van sommige mensen, die hem door en door kennen, vernomen heeft dat hij even onderlegd is in de „bonae literae” als ijverig voor de „syncera religio”. In deze periode reist Lipsius regelmatig met Van Hout naar de

19. Thomas Sosius was aangenomen door de curateurs Buys en Almonde, zonder dat zij de burgemeesters hiervan in kennis hadden gesteld, hetgeen strijdig was met de statuten van de universiteit. De burgemeesters beklagden zich hierover bij de Senatus Academiae op 1 febr. 1584. De Senaat besloot Sosius niet te aanvaarden. Op 6 febr. 1584 komt te Leiden een brief van de Prins van Oranje aan, geschreven uit Delft aan de Curatoren, Burgemeesters, Schepenen en Raden, om de intenties van de Burgemeesters te vernemen. Op 9 februari 1584 schrijven de Burgemeesters aan de prins een uitvoerig antwoord. Cf. *DZ IX*, p. 17. Zij wijzen erop dat zij altijd samen met de Curatoren de professoren hebben aangenomen en ontslagen; zij erkennen dat zij niet steeds voldoende tot oordelen in staat waren, maar dan lieten zij zich door deskundigen voorlichten. Zij wijzen op de beide „heerlycke lichten ende oogen deser universiteit, D. D. Donellus ende Lipsius”, memoreren voorts het beroepen, zij het zonder succes van vele andere geleerde mannen. Maar sinds Paulus Buys curator is geworden, wordt heimelijk gepoogd de Burgemeesters ter zijde te stellen, enz. Sosius zal pas op 12 mei 1584 aanvaard worden als extraordinarius voor de duur van 5 jaar, met een wedde van 600 gulden jaarlijks. Het zal duren tot de zomer 1587, voordat Sosius tot „Ordinaris professor” wordt benoemd. Hij wordt rector van de Universiteit in 1591 en biedt op 3 maart 1593 zijn ontslag aan, om zich naar Duitsland te begeven. Cf. *DZ II*, p. 102-105; *V*, p. 123-124.

20. Cf. 84 02 09 aan Janus Dousa: „Litterae Pricipis ad istos: istorum responsa voluit. Quid quaeris? Fovent et nosti ingenia. Utraque pars obnixa non cedere. Ego, ut semper, auctor pacis. Non impetro. Quin contra suspectum me regi illi, ut fauorem magistratus leviter sentio. Hauteni amicitia id facit, non aliud ullum dictum aut factum meum.”

21. Lipsius beveelt o.a. zijn verwante Israël Waverius aan bij W. Davison, afgezant van Elisabeth II in Den Haag. Cf. 85 04 23.

22. 85 05 31. Cf. 85 09 91 aan Janus Dousa sr.

Staten-Generaal in Den Haag²³. Deze schijnt evenals Lipsius hoge verwachtingen te koesteren van een politieke en militair verbond met Engeland.

Een tijdje lang zijn de brieven van Lipsius wat optimistischer, maar 28 juni 1585 voorspelt hij in een brief aan Leeuwius de spoedige ondergang van de Noordelijke provincies. Hij voorziet de val van Antwerpen binnen afzienbare tijd, hetgeen de ondergang van meerdere steden zal betekenen²⁴.

De val van Antwerpen, de „urbs urbium” veroorzaakt grote verslagenheid in het N en vanzelfsprekend ook aan de universiteit. „Multi concidunt, multi dilabuntur.” Plantin is naar Frankfurt vertrokken, maar Lipsius gelooft in diens spoedige terugkeer naar Leiden. Prof. Hugo Donellus maakt zich klaar om heen te gaan en prof. Hadrianus Saravia, de „alpha Theologorum” denkt eraan naar Engeland uit te wijken. Dagelijks komen er Engelse troepen aan, maar een leidersfiguur ontbreekt nog steeds, zodat Lipsius op 22.10.1585 ook uit Leiden wil vertrekken, om zijn „melancholia” te gaan verzorgen in het buitenland, aan de zure bronnen van Spa.

Enkele weken vóór Leicester's bezoek aan Leiden (12.1.1586) begint Jan Van Hout samen met François van Brouhoven, de baljuw van Leiden en Jacobus van Walraven Engels te leren bij Thomas Basson²⁵.

Lipsius daarentegen kende geen Engels en hij leerde het ook nooit, zoals blijk uit zijn brief van 29.11.1600²⁶. Leicester en Philip Sydney woonden met hun gevolg Lipsius' college over Tacitus bij en nadien nodigde Leicester hem uit op een eetmaal. Vermoedelijk schonk Lipsius toen aan Leicester een exemplaar van zijn „De Constantia” met een opdracht van zijn hand²⁷. Tevens spande Lipsius zich in om een vrijgeleide van de Staten te bekomen voor Plantin's vrouw²⁸. Na de val van Antwerpen en het bondgenootschap met de Engelsen, verloopt het verkeer N-Z heel wat moeilijker. Plantin's vrouw, die op 21 mei 1586

23. Cf. 85 02 29. Van Hout is ook zijn gezelschap, als het alleen om ontspanningsreizen gaat. E.g. 83 11 03 en 86 02 26 naar Den Haag; 86 08 24 een „peregrinationuncula” naar Alkmaar „laxandi et firmandi mei caussa”; 87 08 01 naar Gouda.

24. Cf. 85 06 28 LE.

25. Van Dorsten, *o.c.*, p. 112.

26. Cf. 00 11 29 C aan Jacobus Colius Ortelianus: „Anglicanum Tacitum tua opera et dono accipi et Savilii una Notas, quas utinam iuxta tecum intelligam. Sed scrutor et conicio et ex verbi unius alteriusve vestigiis cetera conioctor.”

27. Cf. Van Dorsten, *o.c.*, p. 117-118.

28. De brief door Lipsius aan Plantin geschreven ca. 15 febr. 1586 over deze zaak is spijtig genoeg niet bewaard gebleven. Hij was reeds geopend door spionnen, voordat hij Plantin bereikte. Cf. J. Denucé, *Correspondance Plantin*. Antwerpen's Gravenhage 1918, VII, nr. 1086, p. 297. Chr. Plantin aan Arias Montanus, 1 april 1586.

te Antwerpen aankwam, had niet eens een brief uit Leiden durven meebrengen. De contacten moesten via Keulen gebeuren, en dat vroeg natuurlijk meer tijd ²⁹.

Het blijft niet lang rustig te Leiden en in Holland, omdat de Overeenkomst tussen de Engelsen en de N-provincies op een aantal vlakken duidelijkheid miste. Wanneer Leicester in april-juli 1586 er niet in slaagt de benoeming van Petrus Regemorterus als „professor linguae Graecae” in opvolging van Petrus Tiara door te drukken bij Curatoren en Burgemeesters van Leiden, schijnt hij het plan opgevat te hebben om de Universiteit met de hulp van de rector van dat jaar, H. Saravia, naar Utrecht over te brengen. De situatie aan de Universiteit is bovendien niet schitterend: het aantal studenten neemt af. Volgens Saravia is dit te wijten aan de afval van Brabant en Vlaanderen van de Generaliteit en de stichting van de universiteit te Franeker. De Curatoren en Burgemeesters zijn evenwel van mening, dat de voornaamste oorzaak ligt in het niet-behoorlijk geven van de lessen, die sommige professoren weken of zelfs maanden lang niet geven. Om te beletten dat de Universiteit naar Utrecht wordt overgebracht, wordt besloten van der Does en Buys af te vaardigen naar Leicester. Ook burgemeester Pieter A. van der Werf en Jan Van Hout reizen mee naar Arnhem, om Leicester de Remonstrantie van het Gerecht te overhandigen, strekkende tot behoud van de Universiteit te Leiden, met verzoek tot approbatie van het octrooi. Lipsius van zijn kant schijnt vastbesloten te zijn om naar het Z weer te keren. Wellicht om hem van gedachten te doen veranderen, schenkt de stad hem, „de wijtberoemde ende vermaerde heere D. J. Lipsius, Professeur der historien”, op 4 aug. 1586 andermaal een tuin, als beloning voor zijn uitzonderlijk goede diensten, niet alleen ter bevordering van de Universiteit, maar ook in het belang van de stad Leiden. Zolang hij in Leiden zal wonen, mag hij die tuin als de zijne beschouwen en alles wat de tuin oplevert, is voor Lipsius bestemd. Moest hij uit Leiden verhuizen – hetgeen de Burgemeesters allerminst hopen – dan zal de stad hem zijn onkosten vergoeden, die hij ter verbetering van de tuin heeft gedaan. De acte van schenking is door Jan Van Hout ondertekend ³⁰.

29. *Corr. Plantin*, VII, nr. 1103, p. 331.

30. In mei 1586 waren Baersdorp, Warmont en de Secretaris gecommiteerd „omme mit D. Lipsio te handelen nopende 't gebruyc van een tuyn van St. Katrynen, gelegen in de Doelsteech tusschen de huysen ende de vest, op 't behagen van die van den Gerechte.” Deze tuin was vlak bij de tuin van de heer de la Rivière (van Mathenesse), waar in 1590 Marie de Brimeu bloemen kweekte. Na Lipsius' vertrek uit Leiden, werd de tuin toegekend aan de Fakulteit Geneeskunde, totdat er een ruimere Hortus Publicus werd ingericht. Cf. Brief van Paauw aan Clusius van 10 augustus 1593; *DZ* II, p. 15-17; Van Dorsten, *o.c.*, p. 148. Lipsius

Op 13 sept. 1586 vraagt Lipsius aan Curatoren en Burgemeesters om ontslag gezien zijn langdurige ziekte³¹. Dezen willen hem het gevraagde ontslag niet verlenen, aangezien dat tot de ondergang van de Universiteit zou leiden. Zij verzoeken hem „in de professie te blijven” en verlenen hem 5 à 6 maanden verlof, tijdens dewelke hij in het buitenland mag reizen; hij blijft echter verbonden aan de universiteit en behoudt zijn wedde. Lipsius laat zijn vrouw in Leiden achter en vertrekt op 20 sept. 1586 naar Duitsland. Vanuit Amsterdam gaat het per schip naar Emden en vandaar vertrekt hij op 25 sept. met bestemming Keulen³². Uit alles blijkt, dat Lipsius, net zoals hij 5 jaar later zou doen, op weg is naar het Luikse prinsbisdom, en niet meer van plan is terug te keren. Dit plan mislukt echter: verder dan Oldenburg geraakt hij niet, omdat alle wegen onveilig worden gemaakt door militaire operaties. Plantin van zijn kant had te Antwerpen Lipsius' kamer reeds in gereedheid laten brengen. Lipsius' schoonbroer Back, algemeen jachtopziener van de Prins van Parma had van zijn overste, de heer de Vertin, de opperste jachtmeester de belofte bekomen, dat hij van Farnese alle mogelijke garanties zou verkrijgen voor Lipsius' veiligheid. De bisschop van Mechelen, Jean Hauchin, en de bisschop van Antwerpen, Laevinus Torrenius, willen hem helpen, om zich vrij te maken. De raadsheer Willem Breughel verheugt zich ten zeerste, dat Lipsius op weg naar hen is³³. Alle wensen, die hij heeft, zo meent Plantin, zullen terstond vervuld worden. Nicolas Oudaert belooft zijn hulp om voor Lipsius een certificaat van orthodoxie te bekomen, maar Plantin vraagt hem nog even te wachten, tot er zekerheid bestaat over Lipsius' aankomst³⁴.

Gedurende 5 weken deed Lipsius pogingen, om in Keulen te geraken, maar tevergeefs³⁵. Er zat voor hem niets anders op, dan rechtsomkeer te maken. Het lijkt mij evident, dat Lipsius' vrienden Dousa en Van Hout niet op de hoogte waren van zijn intenties. Lipsius schrijft hun in de loop van de maand oktober een 5-tal brieven, om inlichtingen betreffende de politieke evolutie in het N. Het enige, dat hem ervan weerhoudt naar Leiden terug tekeren, is de vrees opnieuw verwikkeld te worden in twisten met de

beschikte dan over 2 tuinen. Cf. 87 09 15: „in hortulo eram, non suburbano illo, sed urbano.”

31. Cf. *DZ IX, DA*; fol. 34. Tekst van het rekest in: Molhuysen P. C., *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit*. Den Haag I, 1913, bijl. 114.

32. *Corr. Plantin VIII*, p. 65, nr. 1155 Plantin aan N. Oudaert, 9/16 okt. 1586; p. 95, nr. 1173 Plantin aan N. Oudaert, 12 nov. 1586.

33. *Corr. Plantin VIII & IX*, p. 78, nr. 1167, Plantin aan Lipsius, 27 okt. 1586.

34. *Corr. Plantin VIII & IX*, p. 96, nr. 1174, Plantin aan N. Oudaert, 22 nov. 1586.

35. *Corr. Plantin VIII & IX*, p. 119-120, nr. 1192, Plantin aan N. Oudaert, 7 januari 1587.

predikanten die trachten dwang uit te oefenen op dat deel van de mens, dat zich niet dwingen laat³⁶. Als de Staten en de Magistraten van Leiden blijkt geven van kordaatheid, dan komt hij dadelijk weer. Hij verlaat zich volledig op het oordeel van Van Hout en Dousa: zij weten wat het best past voor zijn belangen, zijn faam, zijn rust.

In december 1586 is Lipsius inderdaad terug in Leiden, want op 31.12.1586 wordt hij samen met Van der Does gecommiteerd, om de boeken uit het legaat van Holmannus, die van belang kunnen zijn voor de universiteitsbibliotheek uit zoeken³⁷. Op 6 jan. 1587 wordt overeengekomen, dat Lipsius de geloofsbrieven zal ontwerpen, om de predikanten Pezelius (Bremen) en Mollerus (Hamburg) te beroepen als „professores theologiae” en hij zal hun ook uit eigen naam schrijven³⁸. Dit gebeurt op verzoek van Jan Van Hout, die aan Curator Almonde schrijft, dat Lipsius veel invloed kan uitoefenen om deze zaak tot een goed einde te brengen³⁹. Op 8 februari wordt hij op voorstel van de burgemeesters en op advies van het Hof van Holland, maar tegen zijn eigen zin opnieuw tot rector benoemd, krachtens de brief van graaf Maurits, die door Bonaventura Vulcanius wordt voorgelezen in het Auditorum theologicum⁴⁰.

De laatste maal, dat wij vernemen, dat Lipsius Dousa en Van Hout bij hem thuis op een etentje heeft uitgenodigd, is op 2 januari 1587. In dit jaar schijnt er zich een zekere verwijdering te hebben voorgedaan tussen Lipsius en Van Hout. Hiervoor kunnen verschillende redenen geweest zijn. Een groot deel van het jaar wordt in beslag genomen door de moeilijkheden rond het ontslag van Donellus door Curatoren en Burgemeesters⁴¹. Op 24 april delen

36. 86 10 15 „Veniamne temere iterum in Ministrorum turbellas? Nam e puro et vero pectore dico, nulla me res a vobis avellit aut avellet, non pericula, non praemia, praeter has pressiunculas, et coactiunculas in parte, quae non vult premi.”

37. *DZ IX, DA*, fol. 36.

38. *AS 8.2.87; DZ X*, 1e Stuk, p. 115.

39. Lipsius schrijft op 3.1.1587 aan Chr. Pezelius: „Voluntas mihi scribendi ad te saepe fuit, nunc etiam occasio, quia venit ad vos Franco Duyckius, legatus Curatorum et Consulum, ad te bono Ecclesiae et scholae nostrae vocandum ac spero etiam adducendum. Certe si praesentem Belgicae statum et Academiae nostrae incrementa et indolem spectes, si etiam nos collegas, causam non habebis honestissimi muneris recusandi.” Moest hij al een engagement hebben, „publice hoc nobis triste et mihi privatim, qui sane desiderem te his terris inferre novem lucem.”

40. *Corr. Plantin VIII & IX*, nr. 1125, p. 174, 18 maart 1587: „Auctorem praeterea se invito et frustra reluctantate creatum est huius anni Rectorem, ad quid ergo consilia?”

41. Blijkens de brief van Philips, graaf van Hohenloo, van 13 april 1587 aan Burgemeesters en Schepenen, voerden te Leiden enkele vreemdelingen agitatie tegen de overheid en een uitheemse doctor in de rechten (Donellus) had in één van de vergaderingen van de Universiteit, lasterlijk gesproken over de Staten en hemzelf. De graaf meent dat zulke calumnieuze taal oproer kan verwekken, en onderdrukking van vrijheden en privileges, en door twist en tweedracht het land

dezen bij monde van de secretaris Van Hout, aan Donellus zijn ontslag mee „om zekere redenen”⁴². De daarna geroepen rector Lipsius is door Van Hout op de hoogte gebracht van het ontslag, zonder enige opgave van motivatie en bovendien verbiedt Van Hout de professoren zich verder met de zaak te bemoeien⁴³. Lipsius houdt zich niet aan dit verbod en op 29 april 1587 verzoeken hij en Beyma namens de Senaat van de Universiteit Donellus in zijn dienst te continueren of het ontslag te motiveren. Vanuit Den Haag ontvangt Lipsius verontwaardigde brieven van de aldaar verblijvende Fransmannen, zoals J. Hotman & D. Baudius. Men verwijt hem zijn best niet te doen, om Donellus zijn plaats terug te bezorgen. Lipsius is er niet zeker van, dat zijn optreden ertoe bijdraagt de storm te doen luwen. Hij verzucht naar rust. De ganse zaak, zo schrijft hij aan Baudius⁴⁴ is voor hem verborgen gehouden door hen, die gewoonlijk in andere zaken niets voor hem verborgen houden. Lipsius doelt hier ongetwijfeld op Van Hout en Dousa. Hij is Donellus steeds toegeneegen geweest, wat men ook aan laster moge vertellen in Den Haag, „Curvae illae mentes sunt, quae de me tam curva⁴⁵”. De wonde is moeilijk te helen: het gezag van de enen staat op het spel en de eer van de anderen. Bovendien weet Baudius, hoe traag Burgemeesters en Curatoren zijn om toe te geven. (Dit is zeker van toepassing op het karakter van Van Hout). Alles, zowel in het openbare leven als in het privé-leven gaat moeizaam in deze tijd. Door de verdachtmakingen of de wil van het volk worden zij, die uit innerlijke overtuiging naar voren komen buiten elk politiek oogmerk, betrokken bij de staatszaken. Dat overkomt Lipsius. Zelden gebeurt er iets, niet alleen in de universiteit, maar ook in de stad Leiden, waarmee zijn naam niet in verband wordt gebracht, of het nu waar of

naar de vijand drijft. Het onderzoek in deze zaak werd aan de Curatoren Dousa en Buys toevertrouwd en als de beschuldigingen van Hohenloo waar blijken te zijn, besluiten Curatoren en Burgemeesters Donellus te ontslaan op april 1587. De burgemeesters en Curatoren zenden Pieter Oom Pietszoon en Jan Van Hout naar Den Haag om aan Gecomm. Raden, met het oog op eventuele klachten, mede te delen dat Donellus om gewichtige redenen is ontslaan. Cf. rekest van Donellus an de Staten begin mei 1587; *DZ II*, p. 60-67. Donellus reisde eveneens naar Den Haag op 25 april 1587 om zijn zaak voor de Staten te bepleiten. Op 30 april 1587 (*Ger. Dagb. A*, fol. 552) wordt hem het gebruik van zijn woning opgezegd. Vóór 25 juli dient hij ze te ontruimen.

42. Cf. *DZ IX*, Da, fol. 45^v-46.

43. Cf. *DZ IX*, DA, fol. 50-50^v, fol. 51; 87 05 22.

44. 87 05 02: „Curatores et Consules Donellum missum fecerunt, certis de caussis (ita dixerunt) nec iis expressis. Rogas? magni fluctus. Ego gubernator ille scilicet et anni huius Rector in primis involvor nec scio an tempestati sedandae. Suspicio (tibi habe) sermones hoc ei conciliasse et linguam parum cautam. Heu otium! Quando te fruar? Levicula haec, sed quae magis pungunt et abducunt a seriis, quam curae graviore.

45. 87 05 05.

onwaar is. Lipsius heeft sinds enkele dagen zelfs vermeden om Dousa te ontmoeten. Hij komt liever niet tussenbeide. Hij zal wél zijn taak als rector en zijn plicht als vriend blijven vervullen. Op 8.5.1587 hoopt Lipsius nog steeds dat Donellus in functie zal kunnen blijven⁴⁶. Hij hoopt ook dat dit ontslag de geschillen tussen de provincies niet zal doen toenemen of verstevigen. Hij wenst vrede te zien aan de universiteit en in de Republiek. De geruchten, die over hem worden verspreid, doen hem uitkijken naar een ander woonoord⁴⁷. Hij heeft geen goed oog in de evolutie van de verhoudingen tussen de Engelse bondgenoten en de Hollanders⁴⁸: de eersten gedragen zich hoogmoedig en de anderen willen geen afstand doen van hun vroegere vrijheden. Wantrouwen heerst in beide kampen. Lipsius voelt duidelijk aan, dat er verandering op til is.

Bij zijn bezoek aan Leiden (28-29 sept. 87) verzoekt Leicester Curatoren en Burgemeesters nogmaals Donellus in zijn ambt te herstellen. Zij antwoorden dat de geldmiddelen van de universiteit geen herstel toelaten: de universiteit heeft zelfs geld moeten lenen op interest om dit jaar de wedden van de professoren te kunnen betalen⁴⁹. Op 1.10.1587 verdedigt Lipsius nog steeds Donellus' zaak, maar nu Leicester weg is, staat hij er helemaal alleen voor⁵⁰. Met een kwaadwillende welwillendheid beweren sommigen, dat hij zeer veel invloed heeft, maar dat geldt alleen voor zaken, die ook de instemming van Burgemeesters en Curatoren hebben.

In de 2de helft van 1587 komt er dan nog de zaak van schoolmeester Willem van Assendelft bij. Hij was wegens het onderrichten van zijn leerlingen uit de catechismus van Canisius gedagvaard door het Hof van Holland⁵¹. Lipsius stond zonder enige twijfel gunstig gezind tegenover zijn geloofsgenoot, die hij een „virum probum et Academiae nostrae utilem” noemt⁵². Lipsius

46. 87 05 08 aan Th. Canter.

Lipsius was in feite niet zo'n grote vriend van Donellus zoals blijkt uit brief 86 04 16 aan H. Wiltius (Bourges): „Edidimus nuper Centuriam Epistolarum. Magni illius viri (Cuias) mihi illic mentio et saepius fuisset, nisi impedisset ille vir (.sc. Donellus), quem his nosti. Scaenae serviendum est, quamdiu ego in hoc theatro. Sed verum meum sensum brevi aperiam magis et diffundam.”

47. 87 06 19 aan Dominicus Lampsonius (Luik).

48. 87 08 00 aan Lambertus Zulenius (Zwolle).

49. DZ IX, DA, fol. 64-64^v 15.10.1587; *Bronnen*, bijl. 136.

50. 87 10 01 aan Dom. Baudius; 87 10 12 aan Hier. Groslot.

51. P. A. M. Geurts, *Het eerste grote conflict over de eigen rechtspraak der Leidse universiteit*. 1964; DZ I, p. 34-44; X, p. 116 (AS 4.9.87).

52. [87] 08 16: „D. Vulcani, collega et amice,

Ecce ad te mitto D. Assendelftium, virum probum et Academiae nostrae utilem. Cui negotium facessitur, ut here tibi dixi. Ex usu est, ut testimonium habeat inscriptionis suae, et ratum Exemplar sive Extractum ex Articulo XXIII, De

heeft over deze zaak het Hof van Holland aangeschreven, maar geen goed antwoord gekregen⁵³. Al keurt de Universiteit het gedrag van de schoolmeester af, toch staat zij op het eerbiedigen van haar „privilegium fori” en de Staten schrijven aan de Vierschaar van de Universiteit, dat ze het Hof van Holland hebben verzocht de zaak Van Assendelft te seponeren, mits de Vierschaar zelf tegen hem en zijn geestesverwanten in de universiteit optreedt⁵⁴. Aldus geschiedt.

Begin oktober van hetzelfde jaar wordt er bovendien door enkele immigranten te Leiden een samenzwering op touw gezet met de bedoeling het bestuur van de stad bij verrassing te overmeesteren en het gezag in de handen van Leicester over te dragen. Het komplot werd ontdekt, nog vóór er enige uitvoering aan gegeven was, en de schuldigen werden gestraft, althans voorzover zij niet gevlucht waren⁵⁵. Op 2 november 1587 ontslaan Curatoren en Burgemeesters Saravia, omdat hij zou hebben deelgenomen aan de samenzwering tegen de stad⁵⁶. Adolf van Meetkercke moest eveneens vertrekken. Lipsius wordt ziek in oktober, is het nog steeds op 28 nov. 1587, als blijkt dat proreector Heurnius hem vervangt⁵⁷. Ging het hier om een diplomatische ziekte? Dit komplot had in elk geval voor gevolg, dat men te Leiden, maar ook in de rest van Holland een groeiende hekel had aan alles wat Engels of Engelsgezind was, en zich ook afkerig ging opstellen tegenover de Zuid-Nederlandse immigranten. Het was in elk geval een onprettige zaak voor Lipsius, die op goede voet met De Engelse autoriteiten verkeerde, zelfs al werd zijn naam, voor zover wij weten, nergens – althans rechtstreeks – in verband gebracht met de samenzwering.

Opvallend is dat Lipsius niet meer schrijft aan Van Hout, tot vlak vóór zijn vertrek, hij groet hem nooit meer samen met Dousa in zijn brieven. Er zijn geen uitnodigingen meer tot gemeenschappelijke maaltijden.

In 1588 is Lipsius opnieuw rector. Het is een kalm jaar aan de universiteit. Op 26 januari 1588 ontvangt Lipsius een brief van

iudiciis et iurisdictione studiosorum. Peto uti facitis, sicut ex sermone eius optime intelliges. Res festinatione eget e consilio Advocati.”

53. 87 09 15 aan Th. Leeuwius: „publice nuper et Academiae nomine scripsimus ad Curiam vestram, super negotio Guilielmi Assendelffii, in quo ipse vereor, ut quidam vehementiores, quam pro re sint. Peccavit sane, sed desit monitus, et si puniendus est, apud suum iudicem id fiet. Te quaeso, ut ratio hic privilegiorum nostrorum habeatur et nonnihil meae commendationis.”

54. Cf. *DZ IX, DA*, fol. 63 5.10.87 en *A.S.* 5.12.87.

55. 87 10 16 aan Th. Canter: „Hic fuimus in armis, detecta coniuratione quorundam, qui hoc oppidum voluerunt opprimere. At nos vicimus et vivimus.”

56. 87 10 31 Hadrianus Saravia aan Lipsius; *DZ IX, DA*, fol. 66^r.

57. Cf. *DZ IX, DA*, fol. 67^r 28.11.87.

dankbetuigingen van H. Saravia. Als Lipsius naar Engeland wil komen, dan zal hij met open armen ontvangen worden: de Engelsen lezen immers en bewonderen Lipsius' geschriften. Saravia schrijft hem niet graag vanwege de vriendschap, die Lipsius verbindt met mensen, de hem zeer slecht gezind zijn, sc. Janus Doussa, Jan Van Hout, Piet Adriaenzoon van der Werf.

Tussen 11 januari en 10 april van dit jaar geeft Lipsius geen college, zowel ten gevolge van de sneeuw als tengevolge van een keelontsteking⁵⁸. In aug. 1588 onderhandelt Lipsius in zijn functie als rector over de beroeping van Hieremias Bastingius van Dordrecht naar Leiden als „professor theologiae”. Op het einde van dit jaar schrijft hij aan A. Ortelius, dat hij het lastig vindt zich te harden tegen de dagelijkse venijnige steekjes, die hij moet verduren, vooral als ze betrekking hebben op de vroomheid⁵⁹. Begin 1589 geeft Lipsius te kennen aan de burgemeesters, dat hij niet meer in aanmerking wenst te komen voor het rectoraat. De Burgemeesters zouden het liefst gehad hebben, dat Lipsius in zijn ambt werd gecontinueerd, maar eerbiedigen zijn wens⁶⁰. In dit jaar breekt dan het laatste grote conflict uit, tussen Lipsius en D. V. Coornhert, Van Hout's goede vriend naar aanleiding van het verschijnen bij F. Raphelingius van zijn „*Politicorum seu Civilis Doctrinae libri sex*”, een handboek voor de vorst⁶¹. Om kort te gaan, Coornhert nam aanstoot aan de capita 2 en 3 van Boek IV en beweerde dat Lipsius opnieuw de Spaanse inquisitie wilde invoeren⁶². Eind-augustus 1590 verschijnt het boek, dat Coornhert tegen Lipsius' *Politica* schreef bij Jasper Tournay in Gouda, opgedragen aan de Burgemeesters en Raden van Leiden, nl. „*Proces van 't Ketterdooden ende Dwangh der Conscientien. Justum Lipsium, schrijver van de politien Anno 1589 daer voor ende Dirck Coornhert daerteghen sprekende. Het eerste deel*

58. Cf. *DZ IX*, DA, fol. 83-83^v.

59. 88 12 10: „*Nam quidquid ego constans, tamen aegre obduramus contra minutos istos et quotidianos morsus, praesertim ubi aliquid, quod tangere fines Pietatis videatur. Doctus scio, quid sit irritare hos Cantharos, qui omnia pervolant, et olim etiam ad caelum. Nos hic in otio, an in longum? Nam minas iterum audimus et apparatus.*”

60. Op 2 febr. 1589 adviseren Burgemeesters en Curatoren in hun brief aan Maurits van Nassau, stadhouder van Hollandt, Zeeland en Friesland, Julius Beyma, 1e professor in de rechten als rector voor het komende jaar. Cf. *DZ IX*, Da, fol. 93-93^v; *DZ V*, p. 15 DA, fol. 94: benoemingsacte van Beyma, op 8 febr. 1589, opgesteld en ondertekend door Van Hout.

61. Voor een uitvoerige uiteenzetting cf. Bongers, *o.c.*, p. 143-157; p. 315-317. Lipsius' werk werd in 1590 in het Nederlands vertaald. „*Politica van Justus Lipsius. Dat is vande Regeeringhe van Landen ende Steden in ses Boecken begrepen. Overgheset wten Latijn in Nederlantsche Sprake. Deur Marten Everaert B.*” verschenen bij Gielis van den Rade in Franeker in 1590.

62. 89 05 17.

Politijck". Al had Hendrik Laurenszoon Spiegel, een andere vriend van Lipsius én van Coornhert, en Gideon Fallet, de secretaris van de Staten-Generaal getracht Coornhert te weerhouden van publicatie, dan zouden volgens Lipsius, enkele raadgevers van prins Maurits, toen deze te Gouda was, de drukker hebben benaderd om Coornhert's werk te bekomen. Zij zouden zijn boekje meegenomen hebben en de drukker in het oor gefluisterd hebben het werk te laten verschijnen. Deze houding vanwege de gezagvoerders in Holland griefde Lipsius ten zeerste⁶³, des te meer omdat hij zelf, via C. Aerssens, zijn *Politica* „aan Maurits van Nassau had gestuurd" ayant esté si longtemps notre disciple⁶⁴. Het staat vast dat Maurits een aantal exemplaren van Coornhert's werk had laten kopen⁶⁵. Lipsius bevestigde dit gebeuren te Gouda nogmaals in zijn brief aan Aerssens van 31 oktober 1590⁶⁶. Wellicht houdt dit verhaal ook verband met de algemene vijandige stroming, die zich sinds 1585 manifesteert ten opzichte van de Zuid-Nederlandse immigranten in het N en die het duidelijkst te waarnemen valt in de kentering in het politieke beleid van het N. Men stelt een groeiend verzet vast tegen het benoemen van Zuid-Nederlanders in om het even welke magistraatsfunctie. Zo besloot Leiden in 1589 geen vreemdeling meer toe te laten tot een bestuursambt; Rotterdam volgde in 1590 en Haarlem mogelijk in 1606⁶⁷.

Lipsius was aanvankelijk niet van plan, om tegen het „Proces" te schrijven. Hij verweet Coornhert, dat hij zijn woorden soms niet juist vertaalde, waarop deze hem aangeraden had in het Nederlands te schrijven. Dit weigerde Lipsius, die van mening was, dat Coornhert maar in het Latijn had moeten schrijven. Lipsius had zijn werk immers geschreven voor vorsten en regenten. Hij voelde zich dan ook niet gekwetst of beledigd, als zijn werk niet in de smaak viel van het vulgus. Meer nog hij zou dit enigszins als zijn verdienste kunnen beschouwen. Dergelijke onderwerpen gaan in zijn optiek het volk niets aan⁶⁸. De hele zaak zat hem wel behoorlijk dwars. Hij had alleszins een andere reactie ver-

63. 90 10 19.

64. 89 08 22.

65. Cf. B. Becker, *Bronnen tot de kennis van het leven en de werken van D. V. Coornhert*. 's Gravenhage, 1928. (RGP. Kl. Serie 25), p. 102.

66. 90 10 31 A aan C. Aerssens: „Quod tibi significavimus de Goudano negotio, habui a fide digno. Noli ambigere quin inter multos unus, aut alter sint vel novitatum avide, vel parum aequi alienae famae!

67. Dr. J. Briels, *De Zuidnederlandse immigratie 1572-1630*. Fibula-Van Dishoek, Haarlem, 1978, p. 28.

68. 90 08 30 aan C. Aerssens; 90 09 03 aan C. Aerssens.

wacht vanwege het Leidse stadsbestuur of van de Curatoren van de Universiteit, m.a.w. van Jan Van Hout en van Dousa⁶⁹.

Wanneer Cornelis Aerssens en vooral Johan van Oldenbarnevelt stappen ondernemen bij de Staten van Holland, om de verkoop van Coornhert's werk of althans de lectuur ervan te doen verbieden, vraagt Lipsius begin-september 1590 met aandrang deze pogingen te laten varen, omdat dit voor zijn naam nog meer schade en afgunst zou betekenen⁷⁰. Hij heeft het werk van Coornhert nog niet gezien en hij denkt er niet aan een weerlegging te schrijven. Wel zal hij zich trachten te zuiveren van alle verdachtmakingen, maar dit alleen ten aanzien van de Staten van Holland. Op 12 oktober 1590 verschijnt dan toch Lipsius' verweerschrift: „*Justi Lipsi adversus Dialogistam liber unus de religione*”. geschreven op aandringen van zijn vrienden en vooral van theologen⁷¹.

Hij stuurt het werkje meteen naar Den Haag aan Janus Dousa sr.⁷²; Johan van Oldenbarnevelt, die Lipsius' vriend is krijgt een exemplaar via C. Aerssens. Door Dousa laat Lipsius met zijn groeten ook exemplaren overhandigen aan Abraham van Almonde, Leonard Voocht, Johannes van Banchem en Dirk van Leeuwen. Van Hout kan Dousa helpen ze uit te delen. Verder verzoekt Lipsius Dousa hem de namen mede te delen van personen, die hem goed gezind zijn in Den Haag, zodat hij hun een exemplaar kan sturen. Hij verdiende niet in Batavia onthaald te worden op zulke publieke scheldpartijen en dit dan nog onder het applaus van de stad, waarin hij vertoeft. Pas op 18.10.1590 dus na de publicatie van „*De una Religione*”, reageert het Leidse stadsbestuur: het weigert de opdracht van het Proces te aanvaarden en motiveert de weigering in een breedvoerige verklaring⁷³. De Staten van Holland overwegen eveneens een dergelijk edict uit te vaardigen ter beteugeling van deze vrijheid van drukken. Al vindt Lipsius dit voor hem persoonlijk overbodig, dan kan zo'n

69. 90 04 30 aan Th. van Leeuwen (wellicht moet deze brief gedateerd worden : 90 09 30) „*Ab illo (sc. Coornhertio) nihil mihi aegre est, nec esse potest. Aliquid ab istis fuit, fateor, inter quos versor. Sed huic quoque rei iam medicina, et aperuerunt, non applaudere se et arridere sic insultanti. Hoc saltem ad Amicum scripsi, mi Leeuwi, et istinc credo sermones, non ita me meritum, ut publico convicio exciperer in Batavia vestra. Nonne ita est? Idem nunc repeto, sed sine ullo animi motu... Sed et qui in hac urbe assidue mecum, sciunt, non alio tempore (ut valetudo quidem mea fert) hilariorem fuisse, aut animo magis soluto. Ubi ergo iste angor? De quo me non sine indignatiuncula purgo.*”

70. 90 09 03; 90 10 19.

71. 90 10 19.

72. 90 10 12 D aan Janus Dousa sr. in Den Haag.

73. 90 10 19 aan C. Aerssens: „*Mei Leidenses tandem etiam excitati sunt et heri publico edicto testati, libellum hunc eiusque dedicationem sibi displicere. Edictum audio satis asperum in illum fuisse.*” Cf. Becker, *o.c.*, N° 162, p. 100-103.

edict wel van algemeen belang zijn⁷⁴. Het stadsbestuur Leiden, m.a.w. Jan Van Hout, verbood echter niet de verdere verkoop van Coornhert's werk. De hele twist met Coornhert en de houding van Van Hout in deze zaak zouden volgens zijn collega's te Leiden en zijn vrienden in Den Haag de oorzaak geweest zijn van Lipsius' vertrek⁷⁵.

Coornhert besloot het antwoord van Lipsius te weerleggen, volgens hem niet uit eigen beweging, maar op aansporen van een aantal mensen. Twee weken later, nl. op 29 oktober 1590 overleed hij, achtenzestig jaar oud⁷⁶. Al was deze twist m.i. niet de oorzaak van Lipsius' vertrek uit Leiden, dan was hij zeker de rechtstreekse aanleiding voor zijn heengaan, al heeft Lipsius zelf dit steeds ontken. In de 2de helft van de maand maart 1591 verlaat Lipsius, niettegenstaande zijn plechtige belofte om terug te keren, definitief de stad Leiden en haar Universiteit, zonder zijn vrouw en dienstbode, net als in 1586. De officiële reden voor deze reis was „zijn lichaam een weynich te vermaken ende des selvigen gesontheys-halven een reis wilde ondernemen naer Duitschland ende zich daer eenigen tijt ophouden”. Op 1 mei schrijft hij aan Janus Dousa en aan Jan Van Hout, vanuit Keulen dat de wegen naar de bronnen op het Luikse grondgebied erg gevaarlijk zijn. Dousa antwoordt 17 dagen later, omdat Lipsius plots zijn reisroute heeft gewijzigd en van de Moezel naar Spa is vertrokken. Zij hebben samen met de Universiteit, ja zelfs met gans Holland, slechts één wens, nl. dat Lipsius zijn belofte zou nakomen. Op 31 mei laat Lipsius dan het masker vallen en stuurt zijn ontslagbrieven aan Curatoren en Burgemeesters via Van Hout. Hij stuurt ook nog een afzonderlijke brief aan de Burgemeesters en brieven aan Claes Adriaenszoon Brouwer en Franco Duyck. Hij schaamt zich ook niet beroep te doen op zijn vriendschap met Van Hout, om diens hulp te

74. 90 10 19.

75. *Resol. Staten-Generaal* 31 jan. 1591: „te beduchten is dat denselven Professor daer toe is beweeght, overmidts het lasterlijk schrijvens tegen hem van Dirk Koornhert.”

Cf. Brief van F. Raphelengius aan A. Ortelius, 15 sept. 1592, in: J. Hessels, *Epistulae Ortelianae*, Cambridge, 1887, p. 533 (Ecclesiae Londino-Batavae Archivum).

76. Ze verscheen voor het eerst in de uitgave van Coornhert's *Wercken* in 1612 door Tournay te Gouda gedrukt, nl. dl III, fol. 479-489: Verantwoordinghe van 't Proces van den ketteren niet te dooden tegen de drie hoofdstucken des vierden boecx Justi Lipsii, van de Politic oft Burgelycke Regheeringe, ende wederlegginghe eens Boeckkens van den selven Lipsio teghens den schrijver van de T'samenspraken." Het geschrift werd evenwel in het Latijn vertaald en reeds in 1591 zonder naam van vertaler, uitgegeven door Peter Simonsz. Kies te Gouda. Cf. 90 10 30 „Facit quod solet, quo natura eum rapit, fortasse et quorundam stimulatío, quorum quasi manu dirigitur et emittitur caecum hoc in me telum. Non inquiró et fero plebeiam istam tempestatem.”

verkrijgen bij de goede afhandeling van deze zaak en om zijn echtgenote met raad en daad bij te staan. Indien Van Hout van mening is dat Lipsius' besluit nog langer moet geheim gehouden worden, en zijn echtgenote onder het voorwendsel van Lipsius' ziekte, naar hem toe dient te komen, dan moet het zo maar geschieden, ten minste als Lipsius' eer zulks toelaat⁷⁷. Ook op Dousa's vriendschap beroept Lipsius zich, en hij maakt aanspraak op diens hulp, om een welwillend en spoedig ontslag te bekomen⁷⁸. Dat hij zijn plan verborgen gehouden heeft voor Dousa en Van Hout, komt door het feit dat hij niet wilde dat zijn beste vrienden hem van gedachten zouden trachten te doen veranderen. De enige reden voor zijn besluit, en volgens hem de belangrijkste reden, is zijn zwakke gezondheid⁷⁹. Hij schrijft opnieuw aan Van Hout op 18 juli 1591, met het verzoek alles voor het beste te regelen, zonder zelf in opspraak te komen. Lipsius kent immers maar al te goed Paulus Buys en consoorten. Op 2 juli 1591 schrijven de burgemeesters en regeerders van de stad Leiden dat zij met droefheid geslagen zijn door diens ontslagbrief. Zij verzoeken hem zo spoedig mogelijk weer te keren: zij zullen ervoor zorgen, dat hij niet meer met lesgeven belast wordt. Alleen zijn naam moet hij aan de universiteit verlenen.

Dousa kan Lipsius' vertrek alleen maar zien als een gewijzigde en vervreemde houding ten opzichte van hemzelf en Van Hout. Niet alleen brengt hij schade toe aan de Universiteit, maar bovendien was er geen reden om de officiële afgevaardigde van de Staten-Generaal te misleiden, door formeel zijn terugkeer te beloven. Op 11 juli 1591 bevestigt Lipsius nogmaals aan Van Hout zijn intentie om niet weer te keren. Lakoniek voegt hij eraan toe, dat ze toch schriftelijk met elkaar in contact kunnen blijven. Op 1 augustus 1591 verzekert Lipsius aan Van Hout, dat de slag, die hij toebrecht aan hun vriendschap gemakkelijk te helen is, omdat hij slechts oppervlakkig is. Van Hout moet aan Lipsius een lange brief geschreven hebben, maar die is helaas niet bewaard. Daarin schreef hij o.a. over de wetten der Saksen en Langobarden en andere oudheden, waar Lipsius veel belangstelling voor heeft. Voortaan wil Lipsius vooral met dergelijke onderwerpen zijn brieven vullen, want publieke aangelegenheden wil hij niet meer behandelen. Hij schrijft nog tweemaal aan Van Hout in dat jaar, nl. op 3 sept. en 1 okt. Met deze laatste brief antwoordt Lipsius op een bewogen schrijven van Van Hout, waarin deze o.a. abrupt stelt, dat hij niet veel vermag te doen bij het vertrek van Lipsius'

77. 91 05 31.

78. 91 06 02 D².

79. 91 06 02 HO.

vrouw en dienstbode. Lipsius hoopt volgende zomer weer naar de bronnen van Spa te kunnen vertrekken. Zijn enige wens is, dat de tijdsomstandigheden en de wegen zouden toelaten Van Hout en Dousa daarheen uit te nodigen, zodat zij zelf zouden kunnen vaststellen dat hij niet veranderd is.

Hier neemt de correspondentie Lipsius - Van Hout een einde. Lipsius stuurt nog wel onrechtstreekse, o.a. via zijn leerlingen Janus Dousa jr. en Franciscus Raphelengius jr., groeten aan Van Hout⁸⁰. Nog eenmaal zegt hij geschreven te hebben aan Van Hout nl. op 14 juni 1594, maar veel meer dan een „parva scheda” zal het wel niet geweest zijn, zoals blijkt uit deze brief en uit een brief van Franciscus Raphelengius aan Abraham Ortelius⁸¹ Lipsius schreef nog maar zelden of helemaal niet aan zijn vroegere vrienden in het Noorden, althans nadat hij zich te Leuven had gevestigd. Dit was zeker niet zijn eigen beslissing: de politieke realiteit, zijn eigen verleden en de Jezuïeten lieten hem geen andere keuze. Hij verzocht uitdrukkelijk zijn brieven niet te publiceren, en bovendien om dit verzoek ook niet bekend te maken. Dousa jr. mocht het wel aan zijn vader en aan Van Hout vertellen.

Spijtig genoeg is geen enkele brief van Van Hout aan Lipsius bewaard uit deze periode. We weten dus niet of hij hem zijn verraad aan de universiteit en de strijd van de Noordelijke provincies kwalijk nam. Van Hout's natuur kennende zou ik zeggen van wel, maar schriftelijke bewijzen hiervoor zijn niet voorhanden. Of moet men de grenzeloze en onvoorwaardelijke bewondering, die Van Hout ging koesteren voor Lipsius' opvolger te Leiden, Joseph Scaliger in die zin interpreteren? Het was op aanraden van Marnix van St.-Aldegonde, dat de Staten-Generaal besloten Scaliger naar Leiden te beroepen. In elke brief, die Lipsius nog naar het N stuurt, trekt Lipsius Scaliger's komst in twijfel⁸². Maar op 26

80. 93 06 14 DO: „In eo ipso discussu si quid triste fuit avelli a vobis, Hauteno et paucis quos serio habui amicos... Raro ad amicos aut non scribo: quis miretur aut culpet? res et aevum vetant... Haec tibi et soli (parentem excipio) nec litteras meas vulgari volo, imo nec hoc ipsum quod scribo. Fac ita si me amas et iterari operam istam vis. Hoc licet Hauteno dicere quod ex animo salutem et inprimis optimam tuam et caram mihi matrem.” *in P.S.* „Post haec scripsi eodem die ad Hautenum nostrum et Raphelingium.”

94 05 15 R²: „I. Hautenum adibus ipsum et uxorem a me salutabis, filiam utramque et virginem magis cum affectu”.

81. NL. op 14 juni 1594: „Quod vero D. Lipsius non scripserit, intelligo eum nihil aliud ad me scripsisse ex quo Lovanii est (nam saepe ante Leodio scribebat), quam salutem in parva scheda sine suo nomine... Scripsi ad eum de Scaligero prolixas literas. Sed nihil respondit... Saepius compellarum cum litteris, sed scio rem esse suspectam et gravem illi praesertim, qui se totum addidit Jesuitis, qui eius confessionem audiunt.”

82. e.g. 92 04 10 HE aan Johannes Heurnius.

Cf. Brief van Marnix aan Carolus Clusius van 6 febr. 1592 in *BMHGU* 1948, p. 66, nr. IX: „Ita enim me suasore evocarunt Josephum Scaligerum. Et Rex ipse

augustus 1593 komt deze te Leiden aan. Op voorstel van Jan van Oldenbarnevelt, Advokaat vanden lande van Hollant, krijgt hij meteen de hoogste wedde, die ooit enige professor had, nl. 1200 gulden van 40 groten 't stuc. Bovendien ontvangt hij vanwege de Staten jaarlijks een verering van 800 gulden, samen dus 2000 gulden⁸³. Bovendien is hij vrijgesteld van lesgeven.

In 1598, voor de laatste maal, verzekert Lipsius in zijn brief van 22 februari aan G. Buytewech, dat hij Jan Van Hout graag zou weerzien en dat hij nog steeds zijn oude vriendschap voor hem bewaart⁸⁴.

Jan Van Hout bewees Lipsius of eerder diens weduwe een laatste dienst, toen hij op 5 mei 1606 het testament stuurde, dat deze hem op 9 maart 1591 ter hand had gesteld, kort vóór zijn vertrek uit Leiden, „aensiene diese reise, die ic op handen hebbe”. Terzelfdertijd schrijft Van Hout ook een brief aan Anna van den Calstere, om zijn leedwezen uit te drukken. In deze brief noemt hij Lipsius zijn „zonderlingen goeden vrunt” en verder schrijft hij heel ontroerend: „Ic hadde wel gehoopt, dat de gelegentheyt zich zulcx zoude hebben geopent, dat wij den anderen noch een mael hadden mogen zien, spreekken ende vernieuwen onse oude vrunt-schap, de welke noch ons afscheyden, noch de lancheyt, noch de veranderinge des tijts en gemoets in mij niet en heeft vermindert, mer de wijle het de heer Almachtich in wiens wy altsamen staen anders gelieft heeft, moeten ende willen wy zulx van zijn vaderlicke kant met gedult opnemen”.

Het lijkt geen twijfel, dat Van Hout, zoals Witkam schrijft, een vroom man was en een oprechte Calvinist. In het 'Album amicorum' van Ernst Brinck schrijft hij in 1608: „Timor Domini initium sapientiae⁸⁵. Deze zin kan natuurlijk ook in verband staan met de confessionele evolutie in het N. Op 24 maart 1591 komt een gezantschap van de Staten van Holland te Leiden aan en geeft de raad, dat voortaan alleen als professores ordinarii in de universiteit zouden worden toegelaten zij, die de ware christelijke religie zijn toegedaan⁸⁶. In 1591 komt ook een ontwerp van kerkorde tot stand, op aanstichten van Oldenbarnevelt. De Kerkorde van 1586 was nooit ingevoerd, gezien het odium dat op het

(sc. Henri IV) liberaliter eius usuram nobis dicitur concessisse. Cuius non dubito tibi consuetudo erit iucundissima praeter quod infinitos hic habebis qui virtutes tuas colent et admirabuntur.”

83. Cf. *DZ* V, p. 55-57.

84. Cf. 98 02 22 et tamen videre virum cupiam et non deposui veterem amorem.

85. Cf. F. A. van Rappard, *Overzicht eener verzameling Alba Amicorum uit de 16^e en de 17^e eeuw* in: *Nieuwe reeks van Werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, 7e deel, 2e stuk, 1856, p. 63.

86. Cf. *DZ* IX, p. 78 (DA fol. 147).

Leicester-tijdvak rustte. Begin 1591 verweet de Amsterdamse predikant Petrus Plancius zijn collega Jacobus Arminius in het openbaar, dat hij in zijn preken afweek van de calvinistische orthodoxie. Bij de inauguratie van het Collegium Theologicum ten slotte, op 6 oktober 1592 te Leiden verklaarde Jan Van Hout dat hij het geheim nu wel mocht onthullen: de universiteit was eigenlijk gesticht om predikanten te vormen. Dit alles wijst op een verstrenging in het religieuze vlak.

Ik wees reeds op het grote verschil in houding van Lipsius en Van Hout ten opzichte van de „lingua Belgica”. Voor Lipsius is het Nederlands de „sermo plebeius” en dus niet geschikt om verheven onderwerpen te behandelen. Van Hout daarentegen bepleit zonder ophouden het gebruik van de moedertaal en het streven naar een zuiver taalgebruik. Zo schrijft hij in een ontwerp van Ordonnantie voor het Collegium Theologicum op 19 maart 1592⁸⁷: „Of niet van node en zal zijn te stellen alsdusdanigen eenen articule... de bursalen te ouffenen inder nederduytsche spraecke ende omme dezelve te verrycken ende van alle uytheem-sche ende verbasterde woorden te schuymen, de zelve alle maents eens teden ouffenen inder nederduytsche letterkonst, bewijsconst, redenkavelinge... omme bij middel van dien onse nederlantsche spraecke (in outheyt ende overvloet geene talen wijckende) tot haer behoerlicke chierage ende achtginge te doen wedercomen”.

Een laatste meer filologisch aspect van hun vriendschap betreft de ontdekking door Lipsius van de zgn. Wachtendonckse Psalmen. Op 2 aug. 1591 schrijft Lipsius aan Janus Douza vanuit Luik: „Vidimus hic Psalterium vetus Latinum et super lineas Saxoniam interpretationem, in qua multa arcana priscae nostrae linguae”. In een onuitgegeven brief aan Van Hout van 3 september 1591 geeft Lipsius nog een bijkomende inlichting: „nec hoc negligimus de promisso nostro et Psalterium describi vetus curavimus, quod fuit Sancti Amoris Abbatis, filii ducis Aquitaniae et descriptum videtur temporibus Caroli magni. Specimen et gustum tibi et Douzae nostro (volo et ille videat) mittimus psalmum XVIII, quem verbatim et fideliter ego exscripsi. Delectaberis scio illa antiquitate meae linguae, cui par aut simile nihil a te visum. Multa sunt in eo opere nova et notanda: ego effecero ut totum habeam et tum statuemus, quod videbitur ex publico usu”. Al moet men de waarde

87. Cf. *DZ* VII, p. 101-102; Marnix zegt in zijn brief aan Clusius van 29 november 1591 (*l.c.*, p. 65, nr. VIII): „Hoc certe tempore cum plane nihil sit pretium operae, volui tamen Psalmorum meorum una cum canticis biblicis recognitam editionem ad te mittere, incultam quidem illam et nostrate conscriptam lingua, quae et Germanis propemodum barbara et reliquis fere gentibus vix lectu digna habetur.”

van een dergelijke inlichting niet overschatten, toch leek het mij vermeldenswaard, aangezien de oorsprong van die Psalmvertaling nog steeds een twistpunt vormt onder germanisten. De H. Amor stamde, volgens het Martyrologium van Usuard (geschreven in 875 of 876) uit een patriciërsgezicht, verliet zijn vaderland Aquitanië en kwam naar Maastricht, waar hij evenwel geen „abbas” werd, maar vermoedelijk „decanus”. Ca. 850 werd zijn gebeente op last van graaf Odulf of Clodulf, één van de eerste graven van Looz overgebracht van Maastricht naar Munsterbilzen, waar deze een nieuwe Kerk had laten bouwen, gewijd aan de H.L. Amor⁸⁸.

88. Voor zover ik heb kunnen nagaan, is Lipsius de enige die het Psalterium als zijnde het bezit van de Hl. Amor identificeert.